

BURSA'DA ZAMAN

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NİN KÜLTÜR HİZMETİDİR.

KAYIP BİR HAZİNE: **BURSA BEY SARAYI**

İÇİNDEKİLER

BURSA'DA ZAMAN

¶ KAYIP BİR HAZİNE: BURSA BEY SARAYI- HACI TONAK	2
¶ OSMANLI'NIN KURULUŞUNDA VE BEY SARAYI'NDA GÜVENLİK - İSMAİL CENGİZ	8
¶ BURSA SARAYINI BEKLİYOR - AZİZ ELBAS	12
¶ OSMANLI'NIN KURULUŞ DEVRİ SARAY ANLAYIŞI VE BURSA SARAYI - SEZAI SEVİM	18
¶ İHTİŞAMLI SARAYLARA ELEŞTİREL BAKIŞ VE BURSA BEY SARAYI - SADETTİN EĞRİ	24
¶ YIKILMIŞ SARAYLARIN ARDINDAN - NECMİ GÜRSAKAL	28
¶ "SAYIN BAKANIM, ARTIK OYUMUZU KENDİMİZ KULLANMAK İSTİYORUZ" - Söyleşi: SAFFET YILMAZ	32
¶ BURSA'DA SEÇİM - AHMET EMİN YILMAZ	38
¶ BÜYÜKŞEHİR TARİHİNDE İLK KEZ... - METİN ÖNAL MENGÜŞOĞLU	40
¶ SULTAN'A SUİKAST - SAFFET YILMAZ	42
¶ TOPHANE SURLARINDA TARİH YOLCULUĞU - İBRAHİM YILMAZ	46
¶ DERGÂHLAR; AÇILSIN MI KAPANSIN MI? - MUSTAFA KARA	54
¶ ÜFTADE TEKKESİ VE CAMİ YENİ YÜZÜYLE HİZMETTE	64
¶ BÜYÜK PİR HAZRETİ ÜFTADE - CEMALNUR SARGUT	66
¶ MURADİYE YIL SONUNDA KAPILARINI AÇIYOR - MAHMUT SABUNCUOĞLU	70
¶ GIORGIO VASARI FATİH - BELLINI İLİŞKİSİNİ ANLATIYOR - GIORGIO VASARI	76
¶ ESKİ TÜRK RUNİK YAZISI - HACI TONAK	78
¶ TARİHİN DERİNLİKLERİNDEN GELEN KADER ORTAKLIĞI - AZİZ ELBAS	80
¶ YENİ TELEFERİKLE ULUDAĞ ARTIK ÇOK YAKIN - SEFER GÜLTEKİN	84
¶ YENİ TELEFERİK NELER GETİRECEK - İLKER CUMBUL	88
¶ TÜRK DÜNYASI'NDAN BURSA'DA ZAMAN'A BASIN ONUR ÖDÜLÜ	90
¶ ALTIPARMAK ESKİ İHTİŞAMINA KAVUŞUYOR	92
¶ FAYTON İLE GEÇMİŞTİM SALTANAT KAPISINDAN - METİN ÖNAL MENGÜŞOĞLU	94
¶ IŞIK TANRISI'NIN ŞEHİRİ: GÖLYAZI - ESAT KAPLAN	98
¶ İZNIK KOİMESİS KİLİSESİ VE BÖCEK AYAZMA ÜZERİNE - MUSTAFA ŞAHİN	102

İZNIK KOİMESİS KİLİSESİ VE BÖCEK AYAZMA ÜZERİNE

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Bursa'nın ilçelerinden birisi olan İznik, M.Ö. 4. yüzyıl sonlarına doğru Antigonos Monophtalmos tarafından eski bir yerleşimin üzerine "Antigoneia" adıyla yeniden kurulmuştur. Daha sonra Lysimakhos kentin adını karısına izafeten Nikaia olarak yeniden adlandırmıştır. Kent, Bithynia Krallığı döneminde (M.Ö. 297/96 – 74) heterojen bir halk yapısının baskın olduğu bir teritoryumda küçük yerleşmelerden birisidir. Roma İmparatorluk döneminde ise tüm Akdeniz'e yayılmış olan Imperium Romanum'un Nikomedia ile birlikte Bithynia et Pontus Eyaleti'nin merkezi

ve muhtemelen de eyalet valisinin yaşadığı kentlerden birisi olarak önem kazanmıştır. Bunu izleyen Geç Antik çağda İmparatorluğun bölünmesiyle ortaya çıkan Doğu Roma İmparatorluğu döneminde ise Nikaia, başkent Konstantinopolis ve Nikomedia'nın hinterlandıdır. Doğu Roma imparatoru Theodore Lasgaris, İstanbul Latinler tarafından 1204 yılında istila edilmesi üzerine mahiyeti ile birlikte İznik'e kaçmış ve burada İznik Bizans imparatorluğunu (1204/1265) kurmuştur. Kentin kuruluş evresinde bir süre Selçuklu Devletine başkentlik yaptığı

bilinmektedir. Kuruluş aşamasında bir süre Osmanlı Devletine de başkentlik yaptığını öne sürenler bulunmaktadır.

Bu yazının konusunu medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan İznik/Nikaia kentinin önemli yapıları arasında yer alan ancak, bugüne kadar önemi anlaşılamamış Böcek Ayazması ve Koimesis Kilisesini tanıtmaktır., Ayazma, "Hagia" (Türkçe okunuşu ile "aya", yani "kutsal") ve "ma" (yani su) kelimelerinin bileşiminden türetilmiş bir terimdir. "Kutsal su" anlamı taşıyan Ayazmalar, şifalı olduğuna inanılan tatlı

su kaynaklarıdır. Özellikle Hıristiyanlar için ruhani açıdan çok büyük anlam taşıyan bu kutsal su kaynaklarından birisi de “Böcek Ayazma” ismi ile İznik’te yer almaktadır.

Yakup Çelebi Sokağı üzerinde, Koimesis Kilisesi’nin yaklaşık 50 metre doğusunda yer alan Böcek Ayazma, sokağa göre birkaç metre çukurda kalmaktadır. Etrafı yine bir duvar ve demir parmaklıklar ile çevrilidir. Yapının kubbesinin üstü günümüzde beton ile kaplanmış, etrafında mıcır atılı vaziyettedir. Kubbe ile örtülü daire planlı yapının içine batı yönden L şeklinde 11 basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Giriş kısmı 2,55 metre yüksekliğinde olup, bir aşırtrav ile üstten sınırlanmıştır. Bunun üzerine tuğladan örülmüş bir kemerin sınırladığı alınlık yer almaktadır. Buradan 4,5 m. çapında ve 3,8 m. yüksekliğinde, kubbesi tuğla ile örülmüş bir odaya girilmektedir. Zeminin taş levhalarla döşeli olduğu, duvarların moloz taş, tuğla ve kireç kum harcı ile almaşık olarak örüldüğü görülmektedir. Mekanın ortasında kare planlı ve yaklaşık 1 metre derinliğinde bir su kuyusu bulunmaktadır. Oda duvarlarında nişler yer almaktadır. Doğudaki nişin her iki yanında kabartma olarak işlenmiş haç ve geometrik motiflerin işlendiği mermer levhaların bulunduğu rivayet edilmektedir. Su kuyusunun kenarındaki kitabeli mermer blok üzerinde; “Hıristiyan İmparator yüce kral Michael Kulesi” ve Tevrat’tan alınmış “Her bedene iyi olanı verir. Çünkü, onun lütfu ebedidir” yazılı

ibareler yer almaktadır. Tam olarak yapım tarihi bilinmese de, İ.S. 6. yüzyılda inşa edildiğine inanılmaktadır. Su kuyusunun başlangıçta bapstisterium yani vaftizhane olarak kullanıldığı, 20. yüzyılın başlarında ayazmaya dönüştürüldüğü bilinmektedir. İznik’in Bizans İmparatorluğu’na başkentlik yaptığı dönemlerde, Böcek Ayazması’nın çok önemli kutsamalara ve vaftizlere ev sahipliği yaptığı şüphe götürmez bir gerçektir.

Böcek Ayazma olarak bilinen bu su kuyusunun ilk olarak tanrı Asklepios için inşa edilen bir asklepionunun bölümü olduğunu (sağlık tanrısının tapınağı, bir nevi hastane) öne sürenler bulunsa da, bilimsel arkeolojik kazı yapılmadan mevcut kalıntılarla bu hipotezin doğru veya yanlış olduğunu söylemek mümkün değildir.

Böcek Ayazma’nın 50 m. kadar batısında, yol seviyesinden yaklaşık 2 m aşağıda ise bir kilisenin kalıntıları bulunmaktadır. Bu kilisenin tam adı “Koimesis tes Theotokos” kilisedir. Bu

isim, “Hazreti Meryem’in Ölümü veya Göğe Yükselmesi” anlamına gelmektedir. Yapı, İznik’teki diğer kiliselerin bazilikal planından farklı olarak “Kapalı Yunan Haçı” tasarımında inşa edilmiştir. Kubbe, fil ayağı denen dört paye üzerinde yükselmektedir. Kilisenin ilk olarak ne zaman inşa edildiği hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Antik kaynaklar, manastırın Patrik Hyakinthos tarafından 750 yılına doğru kurulduğundan bahsetmektedir. Ancak daha erken döneme tarihlenen bilim insanları da bulunmaktadır. Bunun en güzel kanıtı yine yazılı kaynaklardır. Rivayete göre, kilisede bulunan figürlü mozaikler ikonoklasma döneminde tahribe uğramış ve 843 yılında Naukratios tarafından yenilenmiştir. Bilindiği gibi, ilk ikonoklasma hareketi Bizans İmparatoru III. Leo döneminde 726-730 yılları arasında yaşanmıştır. Eğer kilise Hyakinthos döneminde yapılmış olsa, zaten figürlü mozaik olmayacaktı. Bu durum kilisenin daha önceleri inşa edilmiş olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Kesin ne zaman yapılmış olduğu, kilise kalıntılarında yapılacak

arkeolojik kazı ve araştırmalar ile daha açık bir şekilde ortaya konabilir.

1065 depreminde yıkılan kilise X. Konstantin tarafından tekrar onarılmış ve Aziz Nikephoros'a tahsis edilmiştir. Kilisenin narteksinde yer alan mozaik yazıtında; "Ulu ve güçlü hükümdar Konstantinos özen gösterdiği şu manastıra onur verdi ve yetkiyi ünlü patrik Nikephoros'a kesin bir kararla bağışladı", ifadesine yer verilmiştir. Katholikon'un girişi kapısı üzerinde yarım çember şeklinde mozaik yazıtta ise; "Ey Efendi, kulun başmabeyinci ve başkumandan Patrik Nikephoros'a yardım et", ifadesi bulunmaktadır. Güney nefe açılan kapı alınlığında altın yaldızlı zeminde bel hizasına kadar Hazreti Meryem, kucağında Hazreti İsa ve her iki yanında X. Konstantinos ve Nikephoros ile birlikte betimlenmiştir.

İstanbul 1204 yılında Latin istilasına uğraması üzerine İznik/Nikaia'e kaçan Doğu Roma İmparatoru Theodore Lasgaris, burada İznik Bizans imparatorluğunu kurduktan sonra, bu kiliseyi, İznik Doğu Roma İmparatorluğunun merkez kilisesi (metropolitlik) olarak ilan etmiştir. Böylece kilise Hristiyanlar arasında büyük bir önem kazanmış, hatta I. Theodoros Laskaris öldükten sonra buraya defnedilmiştir.

Geçtiğimiz yüzyılın başlarına kadar ayakta olan yapı 1922 yılında İstiklal Savaşı esnasında tahrip olmuştur. 1950'li yıllarda İznik Müzesi tarafından yapılan kazılar ile sağlam kalan kalıntıların bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Günümüzde ise tamamen kaderine terk edilmiş, atıl bir şekildedir. Halihazırda yüzeyde bazı temel kalıntıları, ayak, sütun ve sütun başlığı gözükmektedir. Narteks duvarları yer yer 1 metre yüksekliğe kadar korunmuştur. Batıdaki üç kapının eşikleri yerinde durmaktadır. Eşiklerde yer alan profiller, mekanların perdeler ile birbirinden ayrıldığına işaret etmektedir. Kalıntıların etrafı

günümüzde taş bir duvar ve demir korkuluklarla çevrilmiştir. Koimesis Kilisesi ilk kez 1898 yılında araştırılmış; ancak esaslı çalışma daha sonra Th. Schmit tarafından "Die Koimesis Kirche von Nikaia. Das Bauwerk und die Mosaiken" isimli kitapla 1927 yılında gerçekleştirilebilmiştir.

Buraya kadar, günümüzde birbirinden bağımsız olan ve birbirleriyle ilişkisiz gibi duran iki yapıyı kısaca tanıtmaya çalıştık. Bunlar mimari olarak farklı ancak, aynı kutsal amaca hitap eden binalardır. Bu bağlamda cevap bekleyen en önemli soru; 20. yüzyılın başlarına kadar vaftizhane olarak kullanıldığını bildiğimiz Böcek Ayazma hangi kiliseye aittir? Çünkü, vaftizhaneler Hıristiyanlık inancında günahlardan arınmak için yıkılan kutsal su kaynaklarıdır ve mutlaka bir kilise ile bağlantılı olmalıdır. Bu durumda Böcek Ayazma olarak bilinen vaftizhanenin ilintili olduğu kilise nerededir? Günümüzde sokak ve birkaç ev nedeniyle birbirinden ayrı gibi dursa da, rivayete göre, Böcek Ayazma bir zamanlar Hyakintos adlı kişi veya sülale tarafından inşa edilen manastırın yani Koimesis Kilisesi'nin bahçesinde yer almaktadır. Ayazmalar Hıristiyanlık dininde çok önemli bir yere sahiptir ve doğrudan Hazreti Meryem ile ilişkilendirirler. Bu nedenle hemen yakında bulunan ve "Hazreti Meryem'in Ölümü veya Göğe Yükselmesi" anlamına gelen Koimesis tes Theotokos Kilisesi'nin varoluş sebebi de Böcek Ayazma olmalıdır.

Koimesis Kilisesi ve Böcek Ayazma birlikte düşünüldüğünde bir Martyrium'a da (yani şehitlik) işaret etmektedir. Hıristiyanlar için önemli hac merkezlerinden sayılan martyriumlar, Büyük Konstantin'in Hıristiyanlığı devletin resmi dini olarak kabul etmesi ve İznik'te 1. Konsili toplanmasından sonra ortaya çıkmıştır. Martyriumlar, Hazreti İsa'nın hayatından bir olaya, Hazreti İsa'nın çarmıha gerildiğinde çektiği acıya veya din uğrunda ölen bir azize işaret

etmektedirler. Bu nedenle de şehitlikler Hıristiyan inancında çok önemli bir yere sahiptir. Bunlar başlangıçta bağımsız binalar şeklinde inşa edilirken, zaman içerisinde kiliselere veya onların eklerine dönüşmeye başlamışlardır. Bu dönüşümden sonra bu tür kiliselerde azizlere ait emanetler de saklanmaya başlamıştır. Günümüzde bilinen önemli martyriumlar arasında 4. yüzyılda inşa edilen Köln St. Gereon's Basilikası, Milano San Lorenzo Basilikası, Roma Callixtus Catacombu, 5. yüzyılda inşa edilen Roma Santo Stefano Rotondo, Kudüs Kutsal Sepulchre Kilisesi ve Suriye Aziz Simeon Stylites Kilisesi sayılabilir.

Sonuç olarak, ayazmalar Hıristiyanlık dininde hiçbir zaman tek başlarına inşa edilmemiş olup vaftizhane olarak kullanılan örnekler de bilinmektedir. Böcek Ayazma'nın hem kutsal su, hem de vaftizhane olması, yapının yaklaşık 40 metre mesafede yer alan Koimesis Kilisesi ile ilişkili olduğunu akla getirmektedir. Kaynaklara göre, Bizans İmparatorluğu'nun önemli şahsiyetlerinden birisi olan I. Theodoros Laskaris'in mezarı da bu kilisede bulunmaktadır. Dolayısı ile Koimesis Kilisesi de bir martyrium / şehitlik olarak kabul edilebilir. Bu durumda, Böcek Ayazma ve Koimesis Kilisesi mutlaka birlikte ele alınmalı ve her iki yapının arasında yer alan geç dönem yapılarından arındırılmalıdır. Nikaia/İznik'in Hıristiyanlar açısından ne kadar önemli olduğu bilinen bir gerçektir: önemli iki Konsilin toplandığı merkezdir, teslis inancının temeli burada atılmıştır, 4 İncil burada kabul edilmiştir, paskalya burada ilan edilmiştir vb. Eğer bütün bunlara ek olarak her iki yapı tam anlamıyla ortaya çıkarılabilir ve aradaki bağlantı tekrar kurulabilirse, bu durum turizm gelirlerinin artması açısından da İznik'in kaderini değiştirecek çok önemli bir fırsat yaratacaktır.